

УДК 81'.373.612.2-022.3=512.154=531
DOI 10.35254/bsu/2024.69.10

Парк Сола
Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин
Аспирант
sorasiri@gmail.com

КЫРГЫЗ ЖАНА КОРЕЙ ТИЛДЕРИНДЕГИ УБАКЫТТЫ ТҮЮНДУРУУЧУ МЕТАФОРЛАР

Кыскача мазмуну

Бул макала кыргыз жана корей тилдериндеги метафораларды изилдейт. Бул тилдер боюнча изилдөөлөр сейрек кездешет, анткени убакыттын өтүшү менен окшоштуктарды изилдөөдөгү кыйынчылыктар жана сакталып калган маалыматтарда кытай иероглифтеринин колдонулушу себеп болгон. Бул тилдердин маданий өзгөчөлүктөрү адам жашоосу менен тыгыз байланышкан убакыт түшүнүгү аркылуу ачылат. "Чай кайнам", "сүт бышым", "эт бышым" жана "көз ачып жумганча" сыяктуу сөз айкаштары "болжолдуу убакытты" билдирип, маданий окшоштуктарды ачыктайт. Автор "илдагён" жана "сикгён" сыяктуу корей тилиндеги эквиваленттерди талдап, алардын окшоштуктары менен айырмачылыктарын белгилеген. Бул изилдөө эки тилдеги убакыт метафораларын чечмелөө үчүн маданий контекстти түшүнүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Түйүндүү сөздөр: Тил, маданият, убакыт, концепт, метафора, салыштыруу, чай кайнам, сүт бышым, эт бышым, көз ачып жумганча.

Сола Парк
Кыргызско-Турецкий Университет “Манас”
Аспирант
sorasiri@gmail.com

МЕТАФОРЫ ВРЕМЕНИ В КЫРГЫЗСКОМ И КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В статье рассматриваются метафоры времени в кыргызском и корейском языках. Отмечается, что исследования взаимосвязи этих языков редки из-за сложностей в изучении сходств, вызванных давностью и использованием китайских иероглифов в сохранившейся информации. Культурные особенности языков выявляются через концепцию, лежащую в их основе. Понятие «время» тесно связано с жизнью человека, а такие выражения, как «чай кайнам», «сүт бышым», «эт бышым», «көз ачып жумганча», означают «расчетное время». Эти фразы выявили культурную общность между кыргызским и корейским языками. Автор анализирует эквиваленты этих выражений в корейском языке, такие как «илдагён» и «сикгён», отмечая их схожесть и различия в употреблении. Исследование подчеркивает важность понимания культурного контекста для правильной интерпретации временных метафор в обоих языках.

Ключевые слова: Язык, культура, время, концепт, метафора, сравнение, заварить чай, сварить молоко, сварить мясо, в мгновение ока.

*Sola Park**Kyrgyz-Turkish Manas University,**Graduate student**sorasiri@gmail.com*

Азыркы учурда корей тилинин келип чыгышы (теги боюнча) тууралуу талкуулар жүрүп жатат. Эзелтен бери көпчүлүк окумуштуулар корей тилин алтай тили группасына кирет деп ырастап келет. Бирок X-кылымга чейинки корей тили тууралуу тарыхый маалыматтар аз. Мындан тышкары, маалыматтар кытай тамгалары менен жазылгандыктан, корей тилиндеги маалыматтар менен мааниси жагынан туура келбей, салыштырып изилдөөдө кыйынчылык туудурууда. Ушундай себептерден улам корей тили менен алтай тилдеринин ортосундагы өз ара байланыштар аз болсо да изилдөө корей тилинин келип чыгышы (теги) боюнча чоң мааниге ээ.

Тил жана маданият – адамзат жашоосундагы универсалдуулукту жана өзгөчөлүктөрдү билдирген негизги багыт деп эсептелет. Тил кайсы чөйрөдө колдонулуп, калыптанганына жараша элдин менталдык аң-сезимин жана руханий аң-сезимин чагылдырат. Демек, тилди жана маданиятты изилдөөдө эң ылайыктуу изилдөө объектиси - бул сөздүн тигил же бул тилдеги орду.

Учурда корей тилинин теги боюнча ар кандай талаш-тартыш, талкуулар жүрүүдө. Кыргыз жана корей тилдеринин жакындыгы жөнүндө бир канча изилдөөлөр бар. Корей эли бир гана кытай эли менен эле эмес, байыркы замандан бери түрк элдери менен да тарыхый жактан байланышы бар экени анык. Тил илиминде корей тили кытай тили эмес, алтай тилдер группасына кирген тил катары эсептелет. Бирок азыр корей тили менен алтай группасындагы түрк тилдердин өз ара байланыштарын кайра изилдеш керек экендиги айтылууда. Тилекке каршы, узак убакыт өткөндүгүнө байланыштуу, түрк тилдер-

дин өз ара байланыштарын түздөн-түз тилдик фонетикалык жана типологиялык жактан изилдөөгө кыйын болууда. Ошондуктан элдин маданияты аркылуу тилдик байланыштарды кароо зарыл.

Албетте, эки тилдин ортосундагы окшош сөздөрдүн типологиясын таап, изилдөө жүргүзсө эң жакшы болот эле. Бирок, азыркы убакта аталган тилдер өзүнчө башка тил болуп алыстап кеткендиктен, бир гана тилдин типологиялык аспекти-сине карабастан, лингвистикалык жана маданий жактарына таянып изилдөө жүргүзсөк, дагы да жакшы натыйжаларга жетүүгө болот деген ишеним бар.

Кыргыз жана корей тил илиминде концептке, анын ичинде убакыт концептине лингвомаданий багытта атайын изилдөө жүргүзүлө элек. Ошондуктан бул макалада кыргыз жана корей тилиндеги “убакыт” концептин изилдөө объекти катары карайбыз. “Убакыт” лексиконуна байланыштуу кыргыз жана корей тилдеринин ортосундагы маданий жалпылык жана айырмачылыктарды ачып берүүгө аракет кылабыз. Аларды өтмө маанинин метафоралык жолу аркылуу салыштырып карайбыз. Изилдөөнүн предмети катары кыргыз тилиндеги *чай кайнам*, *сүт бышым*, *эт бышым*, *көз ачып жумганча* деген сөздөрдү тандап корей тилинде кандай маанини билдирип, кандай жагдайда колдонулганын түшүндүрөбүз.

“Убакыт” концепти ар бир элде тилдик каражаттар аркылуу ар башкача туюндурлат. Адамзат жаралгандан бери адамдын аң-сезиминде “убакыт” деген түшүнүк болгон. Кыргыз тилиндеги *чай кайнам*, *сүт бышым*, *эт бышым*, *көз ачып жумганча* ушул сыяктуу сөздөр башка жөнөкөй сөздөргө караганда коомдук, маданий, каада-салт, үрп-адат жана жашоо-

тиричиликке жараша колдонулуп келген өтмө маанидеги метафоралар болуп саналат. Кыргыз элинин жашоо турмушунда суусундук, тамактардын ичинен чай менен эттин орду башкы орунду ээлейт. Тескерисинче, корей элинде чай менен эттен башка суу менен күрүчтү көп ичип, жегендиктен чай менен күрүчтүн орду баалуу. Ошондуктан *чай кайнам* жана *эт бышым* сөз айкаштарынын түздөн-түз эквиваленти жок. Бирок, *суу кайнаганга чейин*, *күрүч бышканга чейин* деген сөз айкаштары бар жана кеңири колдонулат.

Чай кайнам, сүт бышым

Чай кайнам деген сөз айкалышы кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгүнө жараша «*Анчалык көп эмес, узак эмес убакыт*» дегенди, көбүнчө 15-20 мүнөттү билдирет [3, 472-б]. Кыргыз эли эзелтен бери көчмөн жашоо кечирип келгендиктен дан азыктарына караганда этке көбүрөөк маани берген. Эттен жасалган тамактар башка тамактардан айырмаланып майлуу болгондуктан ысык чай көп ичишкен.

Корей эли жер иштетүү менен алектенип келгендиктен этке караганда дан азыктарга, чайга караганда сууга көбүрөөк маани берген. Ошондуктан корей тилинде *чай кайнам*, *сүт бышымга* дал келген сөз айкашы жок. Бирок, мааниси жагынан караганда корей тилинде өтмө мааниде эмес толук маанисиде *суу кайнаганга чейин*, *чай кайнаганга чейин* деп колдонулат. Корей тилинде *суу кайнаганга чейин* деген *물이 끓을 때까지* деп айтылат. *Чай кайнаганга чейин* деген *차가 끓을 때까지* деп айтылып, корей тилинде да 15-20 мүнөт убакытты билдерет. Мисалы, “*물이 끓을 때까지 다른 야채들을 준비하자*” деген сүйлөм “*суу кайнаганга чейин башка жашылчаларды даярдап коёлу*” деген маанини билдирет.

Корей тилинде *чай кайнам*, *сүт бышымга* окшош убакытты туюндуруучу метафоралар бар. 15-20 мүнөттөй кыска мүнөттү билдирген *일다경* (*илдагён*) деген сөз ай-

кашы бар. *일다경* сөзү ысык чайды ичкенге керек болгон убакытты билдирет. *일다경* сөзүндө *일* (ил) бир деген сандык маанини түшүндүрөт. *다* (да) чайды билдирет. *경* (гён) *бир көз ирмем, кыска мүнөт* дегенди билдирет. Мисалы, *일다경의 시간도 없니?* деген сүйлөм, *15-20 мүнөттөй убакыт да жокпу?* - деген маанини түшүндүрөт. Корей тилинде 20-30 мүнөттү түшүндүргөн *식경* (*сикгён*) деген сөз бар. *식경* деген *тамак жегенге керектелүүчү* убакытты билдирет. *식* (сик) деген тамак же тамактануу деген этишти билдирет. *경* (гён) *бир көз ирмем* дегенди билдерет. Корей элинин тамагы бул сууга бышкан күрүч, шорпо, майда тамактар болгондуктан, тамак жегенге 1-2 сааттай көп убакыттын кереги жок. Мисалы, “*한 식경이 지나고 나서야 우리에게 왔다*” деген сүйлөм “*20-30 мүнөттөн (бир сикгёндон) кийин бизге келди*” деген маанини билдирет.

Эт бышым

Эт бышканча, болжол менен алганда, эки саатчалык убакытты билдирет [3, 513-б]. Кыргыздын эски убакыт ченеми боюнча, эт бышканга чейинки убакыт 1-1,5 саат же кырдаалга жараша 2-3 саат [5, 1441-б]. Эзелтеден бери эт баалуу тамак болуп саналган. *Эт бышым* сөз айкашына дал келген сөз корей тилинде жок. Бирок, корей тилинде *эт бышым* деп эки сөздүн айкалышына окшобой, түшүндүрмө сөздөй толук мааниде колдонот. *고기를 삶을 때까지* (*고기를 삶을 동안*) (гогирыль салмыль текажи) деген этти бышырганга чейин, эт бышканчалык дегенди билдирет. *고기* - деген этти, *삶을 때까지* - бышканчакты дегенди билдирет. Мисалы, “*고기를 삶을 동안 다른 음식을 준비하자*” - деген “*Этти бышырганга чейин башка тамактарды даярдап коёлу*” деген маанини түшүндүрөт.

Корей эли эзелтен бери күрүч, шорпо жана майда тамактарды жеп келген. Алардын ичинен дасторкондо күрүч эң негизги жана маанилүү тамак деп эсептелген. Ошондуктан

күрүч бышканга чейин деген сөз айкаштары колдонулат. *Күрүч бышканга чейин* деген корей тилинде 밥이 지어질 때까지 (баби жиожил текажи) болот. 밥 - деген күрүч, 지어질 때까지 - деген бышканга чейин дегенди билдирет. Бирок, сүт бышым, эт бышым сыяктуу сөз катары колдонулбайт, бир сүйлөм катары колдонулат.

Көз ачып жумганча

Бир заматта, бир паста, арыдан-бери, өтө тез, дароо дегенди билдирген *көз ачып жумганча* деген сөз айкашы корей тилиндеги 눈 깜짝할 사이에 - деген сөз айкашына дал келет [3, 282-б]. Көз деген 눈 (нун), ачып жумганча дегенди, 깜짝할 사이에 (камчакхал саие) - дегенди билдирет. Бул *көз ачып жумганча* сөз айкашы метафора жагынан да, семантика жагынан да окшош болуп саналат. Мисалы, “눈 깜짝할 사이에 50살이 되었다” - деген сүйлөм “көз ачып жумганча элүү жашка чыктым” - деген маанини түшүндүрөт.

Корутунду

Метафора деген адабият жана тил илиминде көп кездешкен термин. Негизи метафора көптөн бери адабий сөз айкаштарда болгон өзгөчө тил колдонулуучу метод деп эсептелет. Бирок окумуштуулардын метафора бир гана адабиятта эмес, күнөмдүк тилде кеңири колдонулат деген ырастоолору бар. Метафора - биздин аң-сезимибиз менен тыгыз байланышта болгон негизги когнитивдик процесс. Ошону менен бирге, метафоранын когнитивдик процесси маданиятты жакшы чагылдыргандыктан, эки башка тилдин байланышын изилдөөдө маанилүү роль ойнойт. Тил менен маданият өз ара тыгыз байланышкан. Тилди билбестен маданиятты түшүнүү өтө кыйын. Ошондой эле, маданиятты билбей туруп тилди жакшы түшүнүү мүмкүн эмес. Тил аркылуу маданият, тарых, каада-салт, үрп-адат, жүрүм-турум, түшүнүк ж.б. аныктоого мүмкүн.

Кыргыз тилинде чен-өлчөм тилдери аябай өнүккөн. Алардын ичинде убакытка байланыштуу чен-өлчөм сөздөрдү маданияттын өзгөчөлүктөрүн билбей туруп түшүнүүгө кыйын. Кыргыз жана корей тилдериндеги убакытка байланыштуу сөздөр дал келбесе да, окшош маанини билдирген метафоралар бар. Типологиялык жактан окшош эмес болсо да, жашоодо колдонулган тил же чөйрөдө колдонулган тил окшош болуусу шексиз.

Болжолдуу убакыт маанисиндеги *чай кайнам, сүт бышым, эт бышым, көз ачып жумганча, 일다경* (илдагёң: 15-20 мүнөттөй убакыт), *식경* (сикгёң: 20-30 мүнөттөй убакыт) сөз айкаштары калктын улуттук түшүнүгүнө, психологиялык абалына таасир этип, өз мазмунуна нукура кыргыз жана корей менталитетине мүнөздүү касиет-сапаттарды камтыйт. Демек, сөздүк курам (лексика) тилде колдонгон чөйрөнүн түшүнүгүнө жана жашоо процессине жараша түзүлөт.

Кыргыз жана корей тилиндеги убакытты туюндуруучу метафоралар ар бир өлкөнүн мүнөздүү маданиятын жакшы түшүндүргөн. Маданиятты жакшы түшүнбөсө, сөз айкаштар камтыган маанилерди түшүнүү кыйын. Маданияттын маанисин камтыган кыргыз тилиндеги *чай кайнам, сүт бышым, эт бышым* сөз айкаштары менен корей тилиндеги *일다경* (илдагёң: 15-20 мүнөттөй убакыт), *식경* (сикгёң: 20-30 мүнөттөй убакыт) сөз айкаштары так жана деталдуу саат эмес, болжолдуу убакытты билдирет. Корей тилиндеги *일다경, 식경* сөз айкаштары унутулуп бара жаткан сөз айкаштарынын катарына киргендиктен, көбүнчө эски корей сериалдарында кездештирүүгө болот. Азыркы учурда адамдар тездикти жана тактыкты баалагандыктан аталган сөздөрдүн колдонулушу аз болуп, өтмө маанини камтыган сөздөрдүн ордуна сан атоочту, 15 мүнөт же 30 мүнөт деген так сөздөрдү колдонот. Ошондуктан биз эски көркөм маданиятты чагылдырган сөздөрдү колдонуп сактап калышыбыз абзел.

Убакыт	Сөз айкаштары
15-20 мүнөттөй убакыт	Чай кайнам, сүт бышым, 일다경(илдагён)
20-30 мүнөттөй убакыт	식경(шикгён)
1-3 сааттай убакыт	Эт бышым
Бир көз ирмем, тез	Көз ачып жумганча, 눈 깜짝할 사이에 (нун камчакхал саие)

Адабияттар

- Сапарбаев, А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы / А. Сапарбаев. - Бишкек : 1997. Сорос Фонду. - 328-б.
- Маслова, В.А. Коды культуры в пространстве языка. / В.А.Маслова, М.В.Пименова. - Санкт-Петербург : СПб., 2015.- 152 с.
- Ж.Осмонова Ж. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү / Башкы ред. Ж. Осмонова, К. Конкобаев, Ш. Жапаров. Бишкек : КМТУ. - 2001ж. - 519-б.
- Каратаев О. Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк. / Түзгөн О. Каратаев, с. Эралиев. Бишкек : Бийиктик.-2005.- 600-б.
- Кыргыз тилинин сөздүгү [Текст]. КРУИАнын Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият институту. Түзгөн С. Мусаев. Б. : Хан (2010).- 1460-б.
- Жапаров Ш., Сыдыкова Т. Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы. / Ш. Жапаров, Т. Сыдыкова. Б. : «Техник», Экинчи басылышы. - 2013. 169-б.
- Кан Гёнин (1992), "Убакыт байламталарын талдоо", 8-том, 9-31-бб.
- Кан Хёнджу (2020), "Маанилеш убакыт тактоочторунун маанилериндеги айырмачылыктарды изилдөө: 'акыры', 'жыйынтыгында', 'натыйжада', 'акырында' мисалында", Корей тил илими, 87-том, 1-30-бб.
- Кан Хёнхва (2001), "Жыштык тактоочторунун лексикасын окутуу ыкмаларын изилдөө", Корей тилин окутуунун эл аралык коому, 12-том №1, 1-17-бб.
- Ко Соксан, Пэк Сон (2012), "Нукура корей сөздөрүнүн сөздүгү", Донгчонса басмасы, 404-б.
- Ким Сантхэ (2005), "Азыркы корей тилиндеги убакыт сөз айкаштарынын лексикасын изилдөө", Хакгобан басмасы, 170-б.
- Ким Ёньиль (2000), "Түрк жана корей тилдеринин лексикасын салыштырма изилдөө", Корей таануу жыйнагы 27(12).
- Чхве Ханъу (1991), "Түркиядагы түрк жана алтай тил илиминин изилдөөлөрү", Алтаистика жарчысы, 3-том, №0, 117-136-бб.
- Чин Цзынань (2022), "Корей жана кытай тилдериндеги мезгилдик убакыт тактоочторун салыштырма изилдөө", Кукмин университети.
- Ким Ёнджу (2018), "Корей тилин үйрөнүүчүлөр үчүн убакыт сөздөрүнүн лексикалык маалыматын изилдөө: 'жакында', 'азыр эле', 'жакынкы арада', 'кийин' мисалында".